

6. Otillåten påverkan inom idrotten

Anna Jonsson & Karolina Hurve, Brottsförebyggande rådet

Inledning

Brottsförebyggande rådet (Brå) är statens kunskapscentrum för rättsväsendet. Brå verkar för att brottsligheten ska minska och tryggheten öka i samhället genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete. Mottagare är ofta regeringen och myndigheter inom rättsväsendet, men kunskapen är samtidigt relevant för många andra aktörer såsom forskare, utbildningsväsendet, den ideella sektorn och allmänheten.

Detta kapitel baseras på Brås studie *Att motverka otillåten påverkan inom idrotten* (Brå 2018:5) och är skrivet av utredarna Anna Jonsson och Karolina Hurve. Studien genomfördes i samverkan med Riksidrottsförbundet och handlar om personer som utsatts för otillåten påverkan inom tävlingsidrotten i Sverige. Underlaget bestod av 106 intervjuer med individer verksamma i idrotterna fotboll, ishockey, basket och bandy på tävlings- och elitnivå för herrar. Studien tog utgångspunkt i de drabbades egna bilder och uppfattningar av otillåten påverkan. I underlaget till rapporten ingick också ett stort antal akter och anmälningar om otillåten påverkan inom idrotten från Polisen, Skatteverket och Ekobrottsmyndigheten. Därtill genomfördes fyra seminarier med en referensgrupp bestående av deltagare från samtliga studerade idrotter, Tidningsutgivarna, Polismyndigheten och Riksidrottsförbundet. Studien omfattade även journalisters uppfattningar om otillåten påverkan, men dessa utelämnas här.

I kapitlet redogörs för olika typer och konsekvenser av otillåten påverkan samt hur sådan kan förebyggas och hanteras i idrottsorganisationers dagliga arbete, grundat i de olika påverkansformerna: trakasserier, hot, våld och korruption – på organisations- liksom individnivå. Dessutom presenteras förebyggande åtgärder som kan motverka påverkansförsök mot föreningsdemokratien. Vårt bidrag syftar till att besvara följande frågor:

- Hur ser arbetet med att förebygga och hantera otillåten påverkan ut?
- Vilka typer av trakasserier, hot och våld drabbar olika funktioner inom idrottsföreningarna?
- Vilka typer av korruption förekommer?
- Vilka anses ligga bakom påverkansförsöken?

Arbetet med att förebygga och hantera påverkansförsök

Kommande text bygger på Brås kvalitativa studie *Att motverka otillåten påverkan inom idrotten*, vilken genomfördes i samverkan med Riksidrottsförbundet (Brå 2018:5). Otillåten påverkan är en samlingsterm för företeelser som studerats i flera av våra tidigare rapporter (Brå 2005:18, Brå 2009:13, Brå 2012:12, Brå 2016:13, Brå 2016:14, Brå 2017 *Att förebygga och hantera påverkansförsök: En handbok*). Otillåten påverkan avser trakasserier, hot, våld och korruption som syftar till att påverka yrkesutövning på ett oacceptabelt sätt. Tidigare studier visar dock att det knappast är möjligt att dra en klar gräns mellan tillåtna och otillåtna beteenden. Då denna gränsdragning är svår har utgångspunkten varit den drabbades bild av händelsen.

Studien inkluderade idrotterna fotboll, ishockey, basket och bandy och avsåg herridrott på elitnivå. Vår undersökning fokuserade på föreningar i de två högsta divisionerna. I SOU:s utredning *Mera glädje för pengarna* uppgav exempelvis 17 procent av deltagande ledare, funktionärer och spelare inom fotboll och ishockey att de under senaste året utsatts för trakasserier, hot eller våld med anledning av sitt arbete eller engagemang inom idrotten. I kategorin VD, sportchef eller klubbdirektör svarade 42 procent att de utsatts för dylik otillåten påverkan.

Arbetsgivarens ansvar för att förebygga påverkansförsök

Det är arbetsgivaren som har huvudansvaret för arbetsmiljön. Ansvaret inkluderar även arbetet mot otillåten påverkan. Det är arbetsmiljölagen som utgör grunden för allt arbetsmiljöarbete, och den kompletteras av en förordning samt föreskrifter. Arbetsmiljölagstiftningen går ut på att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet, och i övrigt uppnå en god arbetsmiljö. I föreskrifter från Arbetsmiljöverket beskrivs hur arbetsgivare systematiskt kan genomföra arbetsmiljöarbetet för att uppfylla arbetsgivaransvaret (AFS 2001:1).

Idrottens aktörer, däribland föreningar och förbund, är en heterogen grupp i fråga om arbetsvillkor och anställningsförhållanden. Många arbetar ideellt, medan några har tillfälliga uppdrag eller visstidsanställningar. I vissa fall innebär villkoren att personer saknar stöd från en arbetsgivare. Detta, i kombination med föreningars olika förutsättningar för att arbeta med säkerhetsfrågor, leder till att stödet som erbjuds olika aktörer varierar inom idrotten. För att ta reda på hur utsattheten i den egna organisationen ser ut är det därför viktigt att analysera och bedöma riskerna, för att på så sätt hitta förbättringsområden i arbetsmiljön. De åtgärder som presenteras i detta kapitel kan fungera som inspirationskälla inför det fortsatta säkerhetsarbetet.

Trakasserier

Idrottens olika policydokument understryker att inga former av trakasserier är acceptabla inom idrotten. Trots detta förekommer de, inte minst på sociala medier och förmedlade via ramsor och banderoller på läktaren i de stora publiksporthallen fotboll och ishockey. Trakasserier kan vara spontana och bero på situationer i en match. De uppstår många gånger i affekt och vid berusning. Samtidigt kan trakasserier också vara välplanerade, mer systematiska och mindre beroende av match-situationer.

Studien visar att konsekvenserna av trakasserier inom idrotten stämmer väl överens med resultat från tidigare forskning (Brå 2017, Brå 2009:7, Brå 2016:13). Några exempel på trakasserier som förekommer är:

- okvädningsord
- ramsor eller banderoller med budskap
- smutskastning och drev på nätet
- att personliga uppgifter läggs ut på internet (sociala medier, chattforum, kommentarsfält etcetera)
- systematisk överhopning med arbetsuppgifter
- inspelning och fotografering.

En stor del av de påverkare som förekommer i denna undersökning betecknas som svårhanterliga. Detta eftersom de i sina påverkansförsök ofta tycks agera rationellt, liksom ha kapacitet att genomföra försöken och åtnjuta skrämselförskrämt kapital. Det innebär bland annat att de kan vara väldigt krävande, utför återkommande påverkansförsök och riktar in sig på en specifik person.

Okvädingsord och negativa ramsor, som exempelvis riktas mot en specifik spelare eller domare från läktaren, kan tyckas oskyldiga och ofarliga för en utomstående, men trakasserier innebär många gånger konsekvenser för den eller de som utsätts. En vanlig konsekvens är att utsatta gör förändringar i privatlivet, bland annat genom att begränsa sin synlighet på internet och bli mer vaksamma utanför det offentliga. Det förekommer även att utsatta personer inom olika funktioner väljer att sluta eller avgå från sin roll om de inte får det stöd de har behov av. Trakasserier tycks i vissa fall även leda till att drabbade undviker ett arbetsområde eller en arbetsuppgift i verksamheten av rädsla för att utsättas. Det tyder på att trakasserier i vissa fall har lett till självcensur hos de drabbade. I undersökningen framträder också att påverkansförsök kan få spridningseffekter till andra i organisationen, eftersom trakasserier kan sända ut signaler till kollegor om vad följderna av en handling kan bli. Trakasserier kan med andra ord leda till konsekvenser för även icke direkt utsatta kollegor. Denna spridningseffekt kan i värsta fall påverka en hel arbetsgrupp, organisation eller förening.

I likhet med tidigare forskning visar denna studie att vissa påverkare upplevs som mer skrämmande än andra och därför skapar mer oro, vilket kan leda till konsekvenser i både privatliv och yrkesutövning (Brå 2016:13). Många intervju-personer ger en bild av att det inom supporterkulturen finns grupperingar som vill ha makt, styra i föreningar och att klubben ska förstå att det är de som hängivna fans som egentligen regerar i föreningen. Välplanerade och upprepade trakasserier är exempel på medel som dessa supportrar använder för att visa vilka det är som bestämmer.

Identifiera risksituationer

Först och främst är det viktigt att föreningar identifierar relevanta risksituationer för olika grupper inom organisationen samt situationer som ökar faran för hot och trakasserier. För spelare handlar det ofta om att trakasserier inträffar vid uteblivna prestationer, att de haft en nyckelroll i avgörande lägen i en match eller på grund av "förbjudna övergångar" till en rivaliserande förening. Hot och trakasserier kan även förekomma om spelaren har en nyckelroll i laget, vilket öppnar för kriminella att utöva påtryckningar vid matchfixningsförsök. För ledare är de primära risksituationerna kopplade till beslutsfattande, försäljningar och köp av spelare, val av sponsorer och uteblivna resultat för föreningen. Att vissa affärsmässiga och strategiska beslut kan vara mycket känsloladdade för vissa supportrar visar inte minst fallet där Zlatan Ibrahimovic – bördig från Malmö och Malmö FF –

investerade och engagerade sig i Hammarby IF i Stockholm. Det hela ledde till att en staty av Zlatan i Malmö vandaliserades, och personliga hot framfördes. Detta trots att det var 20 år sedan Zlatan spelade i staden, och han överhuvudtaget inte representerat Hammarby på fotbollsplanen.

Domare är framför allt utsatta under matcher, särskilt vid avgörande beslut till nackdel för hemmalaget, och riskerar även att drabbas av hot och trakasserier vid matchfixningsförsök. Funktionärer såsom publikvärdar riskerar att drabbas av trakasserier i samband med ingripanden och kontroller av supportrar samt i samband med beslut om säkerhetsfrågor.

För vissa yrkesroller kan trakasserier i många fall förebyggas med hjälp av god kommunikation och gott bemötande. Det handlar till exempel om roller inom ledningsfunktion (såsom klubbdirektörer, ordförande eller tränare), servicefunktion (publik- och supportervärdar) samt ordning och säkerhet (säkerhetsansvariga, supporterpoliser och ordningsvakter). För att förebyggande arbete ska lyckas är det viktigt att arbetsgivaren säkerställer att dessa medarbetare får en grundlig introduktion till vad yrkesrollen innebär och de risker som förknippas med denna. Det ger medarbetare insikt i vilka påverkansförsök som kan förekomma och möjlighet att förbereda sig på dessa. På detta sätt kan många påverkansförsök förebyggas, inte minst då medarbetarna även i svåra situationer har större möjlighet att uppfattas som förtroendeingivande, professionella och sakliga i sin kommunikation. Ett annat sätt att förebygga trakasserier är att ta till vara på mer erfarna medarbetares kompetens. Dessa kan exempelvis visa hur ett negativt beslut kan förmedlas på ett sakligt sätt, bland annat genom att vara tydliga med att det är föreningens val och inte den enskildes åsikt.

Initiativet att synliggöra trakasserier måste komma uppifrån

När en arbetsgivare ger medarbetarna möjlighet att regelbundet diskutera trakasserier sänds signaler om att detta är viktigt, att sådana händelser tas på allvar. Flera intervjupersoner berättar även om hur rapporteringsbenägenheten bland medarbetarna ökat efter olika former av informationssatsningar om påverkansförsök. Det handlar bland annat om kampanjer som belyser vikten av att berätta om utsatthet, i syfte att öka medvetenheten och kunskapen om att man inte är ensam. På så sätt kan även samsynen i säkerhetsarbetet förbättras.

Förebygga trakasserier i medielandskapet

För att förebygga trakasserier på internet och sociala medier är det viktigt att göra ett medvetet val om hur synlig man vill vara där, förslagsvis genom att se över sina säkerhetsinställningar. Detta för att förebygga att potentiella påverkare kommer åt uppgifter om privatlivet. Det kan här handla om att vara försiktig med vilka kontakter man lägger till, enbart låta vänner se det som skrivs (Säkerhetspolisen 2009b) samt inte skriva om yrket eller uppdraget i sina privata forum.

Dessa råd kan troligtvis samtliga yrkesroller ha nytta av. Samtidigt förekommer roller med en mer offentlig profil, vilket kan försvåra gränsdragningen mellan det offentliga och det privata. Om en person utsatts för drev och andra trakasserier på internet och sociala medier är det vanligtvis ett uppskattat inslag att arbetsgivaren bevakar flödet, så att den utsatte själv slipper läsa vad som skrivs (Brå 2017).

Hot

Idrottsrörelsen och centrala förbund har riktlinjer för att förebygga hot och våld gentemot enskilda idrottare, tränare, ledare, funktionärer, träningsgrupper/lag, föreningar eller förbund. Detta till trots sker hot inom flera idrotter, inte minst de i denna studie. Studien visar att personer i diverse funktioner inom idrotten utsätts för hot exempelvis via:

- telefon, e-post, sms, mms och brev
- sociala medier, chattforum och kommentarsfält
- personliga möten, såsom ingripanden och kontroller.

Stressexponering

Det finns olika sätt att förbereda sig för hotfulla situationer (jfr Brå 2017, Brå 2018:5). Ett sätt att förhindra att en hotfull situation eskalerar är att själv försöka behålla lugnet. Stressexponeringsträning (SET) är ett exempel på en metod som kan användas. Metoden går ut på att träna individers färdigheter, så att de arbetar säkrare under hög stress. Detta sker genom att kombinera färdighetsträning med exponering för stressfyllda situationer (Arbetsmiljöverket 2015:7). Det finns enskilda studier som visar att SET har effekt, men vid tidpunkten för vårt genomförande saknades översiktsartiklar och metaanalyser på området (jfr Arbetsmiljöverket 2015:7).

Då en incident inträffat är det viktigt att göra en initial hot- och riskbedömning för att snabbt kunna avgöra om den utsatte behöver skyddas. Det finns även andra viktiga aspekter att ta hänsyn till beroende på den utsattes behov, däribland:

- När hot rör anhöriga är det viktigt att även de inkluderas i arbetsgivarens stödåtgärder.
- Den drabbade kan behöva hjälp vidare till företagshälsovård eller andra liknande instanser.
- Allvarliga hot om våld bör anmälas till Arbetsmiljöverket, Polismyndigheten och Försäkringskassan.
- Personer som utsatts för hot i yrket kan ha rätt till ersättning från Arbetsskadeförsäkringen.

Dokumentera hot

Det finns flera sätt för den enskilde att hantera hot. I samband med ett hotfullt telefonsamtal kan exempelvis telefonens inspelningsfunktion aktiveras, vilket kan komma väl till pass vid en senare rättsprocess. Av samma skäl är det centralt att spara all dokumentation och ta kopior på e-post, sms, brev och dylikt. Anteckna även tidpunkt och plats för hoten. Om ett hot framförts på internet kan en skärmdump tas. Är det möjligt att uppfatta påverkarens kön, ålder och eventuella dialekt bör det nedtecknas. I de fall man på förhand känner till risker för påverkansförsök vid ett möte – be någon inom organisationen närvara som vittne.

Våld

I vår studie framträder att våld är ett ovanligt påverkansmedel, vilket ligger i linje med tidigare forskning om otillåten påverkan (Brå 2016:13). De fall som figurerar handlar vanligtvis om lindrigt våld, såsom knuffar. Internationellt finns dock exempel på grovt våld mot spelare med flera, vilka fått stor medial uppmärksamhet genom åren. Ett uppmärksammat internationellt fall är mordet på fotbollsspelaren André Escobar, som bland annat spelade för Colombia i VM 1990 och 1994. På grund av ett självmål i matchen mot USA blev Colombia utslaget ur det senare mästerskapet. Vid hemkomsten blev Escobar mördad av kriminella som satsat stora pengar på att Colombia skulle vinna matchen.

Även om våld är en ovanlig påverkansform finns en risk för att enstaka våldsyttningar skapar rädsla hos fler än de direkt utsatta, så kallad spridningseffekt.

Spridningseffekten kan i värsta fall påverka hela arbetsgruppen och leda till konsekvenser i både privatliv och yrkesutövning (jfr Brå 2017). Några exempel på situationer där våld kan förekomma är:

- vid kontroller av supportrar
- som reaktion på vad som händer på planen
- då personer hamnar i kläm mellan två rivaliserande supportergrupper
- under slumpmässiga möten mellan supportrar och personer inom vissa funktioner.

Ta fram rutiner och dokumentera

Det är arbetsgivarens ansvar att förebygga våld som sker i samband med yrkesutövning. Detta innebär exempelvis att hindra påverkare från att komma för nära spelare och domare. I studien anförts att även föremål ibland kastats in på plan. Här är det arrangörens ansvar att förhindra att förbjudna föremål som riskerar att skada människor tas in på arenan. När en incident inträffat är det viktigt att:

- Det finns rutiner för att hantera situationer när personer utsätts för våld.
- Tillbud och incidenter med våld dokumenteras och utreds.
- Den drabbade vid behov får hjälp vidare till företagshälsovård eller andra liknande instanser.
- Allvarliga hot om våld anmäls till Arbetsmiljöverket, Polismyndigheten och Försäkringskassan.
- Uppmärksamma att i yrket utsatta personer kan ha rätt till ersättning från Arbetsskadeförsäkringen.
- Särskilt utsatta yrkesroller kan vara i behov av konkreta åtgärder som exempelvis tillgång till personlarm.

Nödsituationer

I våldssituationer ska utsatta personer försöka lämna platsen, sätta sig i säkerhet och larma polisen. Handlar det om en akut nödsituation finns laglig rätt att försvara sig mot ett fysiskt angrepp. Rätten till nödvärn gäller vid ett påbörjat eller överhängande angrepp (24 kap. 1 § BrB). I likhet med vid trakasserier och hot är det centralt att säkerställa att filmat material och vittnesuppgifter sparas. Det kan senare användas som underlag av till exempel arbetsgivaren, säkerhetsfunktionen inom föreningen eller polis och åklagare.

Korruption

Korruption handlar i detta sammanhang om att utnyttja sin ställning för att uppnå otillbörlig vinning för sig själv eller andra (Brå 2016:13). Tidigare forskning visar att det framför allt är personer i beslutsfattande ställning eller position att vidta åtgärder som får otillbörliga erbjudanden. Besluten i fråga har dessutom ofta stor betydelse för den som ger det otillbörliga erbjudandet. Yrkesroller som befinner sig i riskzonen är med andra ord de som har något attraktivt att erbjuda påverkaren (Brå 2015:18). I studien från Brå påvisas även en förekomst av ekonomisk brottslighet inom idrotten. Det handlar om att idrottsföreningar utnyttjats för olika former av skattebrott och bedrägerier, jämte korruption och brott i samband med matchfixning. Också detta överensstämmer med vad som framkommer i denna studie, liksom i antologins bidrag av Geeraert.

Vid otillbörliga relationer behöver inte pengar nödvändigtvis byta ägare, i stället handlar maktmissbruket om tjänster och gentjänster byggda på relationer. Det kan exempelvis handla om att påverkaren vill ha informella vägar in i en organisation, eller information. Denna typ av korruption behöver inte vara straffbar, men kan ligga på gränsen till det straffbara (Brå 2016:13). Otillbörliga erbjudanden kan generera minst lika stora skadeverkningar som andra påverkansformer (jfr Brå 2014:4). Likt i tidigare forskning visade sig här att det kan finnas risk för att personer som fått en gåva eller ett erbjudande tar ovidkommande hänsyn eller har svårt att fatta beslut som berör påverkaren negativt (jfr Brå 2017, 2014:4). Vår studie indikerar att det tycks finnas en kunskapslucka om otillbörliga relationer. I samband med utbildningar om matchfixning bör därför även denna aspekt belysas.

Några yrkesroller inom idrotten har inbyggda beroendeförhållanden till individer inom vissa supportergrupperingar. Det handlar framför allt om roller där relationsbyggande arbete ingår i uppgifterna, såsom publikvärdar på matcher. Dessa förhållanden innebär en risk för otillbörliga relationer vilka, enligt vissa intervjupersoner, exempelvis kan innebära att vissa publikvärdar "tittar åt ett annat håll" i samband med visitering och andra kontroller. Samtidigt är det relationsbyggande arbetet en förutsättning för att kunna utföra detsamma, med följden att risken inte helt kan byggas bort. I stället handlar det om att medvetandegöra personer inom dessa yrkesroller och organisationer om riskerna med hjälp av riktlinjer, levande diskussioner, lyhörd ledning med mera. Några prov på otillbörliga erbjudanden som lyfts i undersökningen är pengar och olika typer av gåvor.

Intervjuer och akter från svenska myndigheter visar att otillbörliga erbjudanden sker i samband med matchfixning. Det handlar då om pengar, det vill säga mutor. I tidigare forskning om matchfixning beskrivs anstiftan till korrupcion som en framträdande påverkansmetod, särskilt i början av ett påverkansförsök (Brå 2015:18). Denna typ av otillbörligt erbjudande beskrivs av flera intervjupersoner som tydliga exempel på bestickning. Parallellt anförs i studien, både av idrottsliga och andra aktörer, att otillbörliga erbjudanden och relationer kan befinna sig i en svårtolkad gråzon (jfr Brå 2014:4). I sådana fall kan det till exempel handla om att påverkaren försöker närma sig genom att uppvakta med blommor eller liknande gåvor.

Att hantera korrupcion

För att uppmuntra utsatta personer att berätta om otillbörliga erbjudanden och relationer är det viktigt att inte utsätta dem för skuld, skam eller bestraffning när de berättar om en händelse (se Brå 2016:13, *Att förebygga och hantera påverkansförsök* – Brå 2017, Brå 2019:10). Det är tillika centralt att ta fram riktlinjer som sätter ord på relevanta gränsdragningar i gråzonen. Dessa bör innefatta situationer som förvisso är lagliga, men idrotten anser vara oetiska och därför inte vill förknippas med. I syfte att ”vaccinera” unga spelare mot matchfixning talar intervjupersoner även om vikten av att utbilda unga spelare om såväl fenomenet i sig, som förekomsten av oseriösa förmedlare – det som tidigare hette agenter. Rekryteringsansvariga för tjänster inom service, ordning och säkerhet samt ledande positioner har därtill en viktig roll i förebyggandet av otillbörliga relationer. De kan via referenser och egna frågor bedöma en sökandes integritet. Vid rekrytering kan man till exempel diskutera olika scenarier med den sökande, bland annat genom att ställa frågor om hur vissa kopplingar kan leda till svåra situationer, för att se hur personen resonerar kring otillbörliga relationer.

Om en medarbetare gjort sig skyldig till mutbrott är det viktigt att arbetsgivaren hanterar och agerar i situationen. Det kan där handla om att dokumentera felaktigheter och polisanmäla händelsen (jfr Brå 2014:4). När gråzonsärenden har identifierats kan även dessa, i oidentifierad form, dryftas och diskuteras. På så sätt kan medarbetare lära sig känna igen liknande situationer och därmed ha större beredskap om de upprepas.

Visselblåsarfunktioner och stöd

Tecken på korruption ska rapporteras till närmaste chef, någon annan den utsatte har förtroende för alternativt direkt till Polisen. När det gäller otillbörliga relationer behöver dock individen själv inte vara medveten om att denne agerat felaktigt eller utsatts för påverkansförsök. Här kan andra medarbetare vara till stor hjälp och förslagsvis uppmärksamma på att en relation blivit väl personlig, innan medarbetaren begår fel. Om någon accepterar något, än så litet, blir det svårare att säga nej till framtida gåvor.

I vissa organisationer saknas ett klimat där man talar om brott och utsatthet. För att personer ska känna sig trygga och motiverade att anmäla allvarliga missförhållanden krävs därför i vissa fall externa rapporteringssystem såsom visselblåsarfunktioner (Brå 2019:10). I betänkandet *Ökad trygghet för visselblåsare* (SOU 2020:38) finns förslag på en ny lag om skydd för personer som rapporterar missförhållanden. Den nya lagen föreslås träda i kraft 1 december 2021. Av betänkandet framgår att det också ska finnas externa rapporteringskanaler tillgängliga. Sammanlagt 22 myndigheter ansvarar i dag för att ta emot, följa upp och lämna återkoppling på rapporter om missförhållanden inom 30 specifika gemenskapsrättsliga områden. Ett sådant system hade underlättat för visselblåsare att bryta tystnaden om allvarliga missförhållanden av allmänintresse, genom att kringgå personer och organisationer med eventuella intressen av att tysta ned saken. Brå har i olika sammanhang framfört angelägenheten att idrottsföreningar omfattas av den föreslagna visselblåsarlagen (se exempelvis Brås remissyttrande över *Ökad trygghet för visselblåsare*, Dnr: 0233/20).

Föreningsdemokratins utmaningar

Föreningsverksamheten i Sverige bygger på demokrati, vilket innebär att föreningars medlemmar styr verksamheten genom röstning. För att ett förslag ska gå igenom krävs minst 51 procent av rösterna. Demokratien i en förening utövas främst genom årsstämman eller årsmötet, där varje medlems röst väger lika tungt (Lindblad och Lundén 2015). Detta skiljer föreningar från till exempel aktieföretag, där personer med stort ägande också har fler röster på aktieföretagets bolagsstämma. Demokratien i en förening utövas även genom medlemmarnas rätt att lämna in motioner till dess styrelse och att kandidera för olika uppdrag i klubben, såsom styrelseuppdrag.

Föreningsdemokrati medför också en risk för påverkansförsök. I intervjuer förekommer exempel på hur föreningsdemokratin på årsmöten satts ur spel, bland annat genom att vissa medlemmar skrämt andra, i syfte att påverka hur dessa skulle rösta. En del intervjupersoner uppmärksammar det problematiska med att det utmärkande för föreningsdemokrati, nämligen ”en medlem – en röst”, sätts ur spel om medlemmar skräms till att avstå från att rösta. Samtidigt uppger flera av de svarande att föreningsdemokratin är något unikt och viktigt att bevara.

Det finns flera sätt att förebygga att föreningsdemokratin sätts ur spel på grund av trakasserier och hot mot medlemmar och styrelseledamöter. Både i intervjuer och tidigare forskning betonas vikten av medlemmars engagemang, liksom betydelsen att hitta vägar för att engagera även den stora gruppen passiva medlemmar. En förenings öppenhet är i detta avseende central. Öppenhet kan här vara att medlemmarna känner till vad som händer i deras förening och i god tid får veta vilka frågor som ska behandlas på årsmötet (Centrum för idrottsforskning 2014:1). Det är även viktigt att föreningars stadgar anger hur lång tid innan årsmötet motioner ska vara inlämnade. I det kommande presenteras två exempel på förebyggande åtgärder som intervjupersoner själva lyft fram.

Presentera kandidater till styrelsen i god tid

Hur ett årsmöte ska gå till regleras i stadgarna. Flera respondenter uppgav att påverkansförsök kan förebyggas genom att samtliga kandidater till styrelsen presenteras i god tid före årsmötet. På så sätt blir det omöjligt att lägga fram kandidatförslag under mötets gång. Alla dessa behöver heller inte vara valberedningens egna, med innebörden att det alltså är medlemmarna som bestämmer vilka som ska sitta i styrelsen.

Anonym omröstning

Ett annat förslag flera intervjupersoner nämnde är att använda ett anonymt röstningsförfarande. En av dem förklarar:

”Ett sätt är ju att införa en mer digital demokrati. På årsmöten sitter ju [grupperingen] och blänger på dem som röstar, men om man skulle kunna rösta anonymt ... Det finns ju tusentals medlemmar och de flesta hatar ju [grupperingen], men de är rädda. Skulle det finnas anonymitet då skulle man rösta bort dem, då skulle de försvinna.”

I citatet ovan talas om digital omröstning. Andra svarande framhöll däremot vikten av att omröstningar sker på plats i lokalen under årsmötet och att det viktigaste är att omröstningen sker anonymt, förslagsvis via röstsedlar.

Ekonomisk brottslighet

Vår studie visar att det förekommer att personer använder ideella föreningar för olika typer av ekonomisk brottslighet. Med detta avses individer som medvetet använder den oreglerade föreningsformen för att tillskansa sig bidrag och ekonomiskt stöd från myndigheter och andra instanser, eller dylikt. Det kan då syfta till att föreningsbidrag, bland andra från Riksidrottsförbundet och kommuner, tas ut från en ideell förening för att användas privat av dess företrädare, antingen kontant eller genom betalning av deras personliga levnadskostnader. En annan typ av ekonomisk brottslighet kan framför allt knytas till olika brister vid redovisning av skatter och avgifter. Sådana ärenden kan gälla idrottsföreningar som inte redovisat utbetald lön till exempelvis anställda spelare eller ledare, eller missat lämna kontrolluppgifter till Skatteverket. I enskilda fall kan det omfatta relativt små belopp, men sett till idrottsrörelsen som helhet ett stort antal, vilket enligt en intervjuperson sammantaget innebär stora volymer oredovisade skatter och avgifter.

Skattefel som en följd av skatteplanering

Intervjuer och akter tyder på att den absoluta merparten av föreningarna vill göra rätt för sig. För denna grupp tycks de skattefel som ändå uppstår utgöras av omedvetna fel eller misstag. De felaktigheter som förekommer rör bland annat förmåner som inte redovisats och för vilka kontrolluppgifter inte lämnats till Skatteverket. I undersökningen framkommer exempel på att förmåner som inte redovisats inkluderar reseersättningar som är lön, fri kost i samband med träningar och matcher samt bostadsförmåner. En ideell förening är vanligtvis inte skyldig att betala skatt för inkomster från en allmännyttig verksamhet. Ett allmännyttigt ändamål ska till exempel främja idrott eller ge service till föreningens medlemmar. Ytterligare ett oavsiktligt skattefel handlar tvärtom om när den ideella föreningen är skyldig att betala skatt för inkomster av näringsverksamhet, men inte gjort det. Akt-genomgången visar att denna typ av oavsiktliga fel ofta kan kopplas till att föreningar finansierar sin huvudsakliga verksamhet med sidoverksamheter som inte har ett för dem allmännyttigt ändamål, och därför är skattepliktiga. Det kan till exempel handla om caféverksamhet. Skattetillägg tycks vara en vanlig påföljd för

skattefel av denna art. Det går likväl inte att utesluta förekomsten även av medvetna fel bland dessa ärenden.

När det gäller skattefel till följd av skatteplanering framträder framför allt elitföreningar. Ett skattefel uppstår när en förening gör en tolkning av regelverket som inte överensstämmer med Skatteverkets och domstolarnas tolkning. I intervjuer återfinns exempel på att juridisk kompetens i form av konsulter köpts in för att kunna få gehör för den egna tolkningen. Deras uppgift föreföll vara att finna skatteplaneringskoncept. Om parter inte hittar en överenskommelse avgörs frågor vanligtvis i domstol. I och med denna transparens gentemot Skatteverket utgör detta inte exempel på aggressiv skatteplanering, det vill säga skattebrott. Att idrottsföreningar har en gynnsam skattesituation rörande inkomstskatt och moms kan också det resultera i skattefel till följd av skatteplanering. I samband med till exempel investeringar kan nämligen de gynnsamma momsskattereglerna verka i motsatt riktning. En sådan omständighet är om en idrottsförening önskar hyra en specifik lokal av en fastighetsägare. Det finns då risk för att fastighetsägaren inte är intresserad – eftersom denne vill kunna göra avdrag för sin ingående moms, såsom när man renoverar eller bygger om. Enligt Skatteverket kan detta ha bidragit till att föreningar bildar dotterbolag, som i de förras ställe äger fastigheter eller hyr lokaler. Detta kan bland annat leda till felaktig tillämpning av reglerna om korttidsuthyrning av lokal och anläggning för idrottsutövning, vid dotterbolagets uthyrning till idrottsföreningen. Följande presenteras förslag på åtgärder mot skattefel och ekonomisk brottslighet.

Slumpmässiga kontroller och ökad kunskap

För att motverka missbruk av föreningsbidrag är det viktigt att noggrant kontrollera att dessa går till den typ av aktiviteter de är avsedda för, det vill säga idrottslig verksamhet. Ett sätt är genom slumpmässiga kontroller av föreningar som mottagit bidrag. Kontrollerna kan både fungera avskräckande för fler än de granskade föreningarna och bidra till att organisationer utvecklar sin förmåga att upptäcka de felaktigheter som förekommer.

Intervjupersoner på Skatteverket menar att dialog förmodligen är det mest effektiva verktyget för att förebygga skattefel som beror på okunskap eller är en följd av skatteplanering. Det handlar med andra ord inte i första hand om kontroll, utan om att samverka och tillsammans göra rätt för att undvika att ärendet hamnar hos Skatteverket. Olika former av kontroller ska därmed främst användas mot medvetet skatteundandragande och ekonomisk brottslighet.

Slutsatser

I vår studie framträdde en bild av att det inom supporterkulturen och andra grupperingar nära verksamheten förekommer otillåten påverkan riktad mot tävlingsidrotten, såväl av spontan och situationsspecifik som mer planerad och systemhotande karaktär. De som utsätts är inte bara idrottare och tränare, utan även övriga ledare, funktionärer, domare och anställda i organisationen kan beröras. Planerade påverkansförsök handlar exempelvis om matchfixning, ekonomisk brottslighet och infiltration av föreningar (jfr Brå 2014:4, 2015:18, Centrum för idrottsforskning 2014:1). Det gäller således brottslighet som allvarligt riskerar att skada idrottens integritet, effektivitet och legitimitet, men även utsattas hälsa och välbefinnande. Otillåten påverkan verkar vara vanligare inom fotboll och ishockey än bandy och basket, men alla fyra idrotter är enligt studien drabbade. Försök till otillåten påverkan förekommer inom många andra branscher och organisationer – idrottens utmaningar är alltså inte unika, men icke desto mindre verkliga och allvarliga.

Vissa fall av otillåten påverkan, såsom trakasserier och hot, kan ibland förebyggas och dess effekter lindras med hjälp av god kommunikation, gott bemötande, förberedelser och planering. Då otillåten påverkan kommer från välorganiserade grupperingar med högt skrämselkapital är detta arbete betydligt svårare, och kräver fler resurser och samverkan med många samhällsaktörer.

Olika förbund och föreningar har kommit olika långt i arbetet med att förebygga otillåten påverkan. Det lönar sig därför att dra lärdom av andra idrotters arbete med dessa frågor. Den stora vinsten med detta är att kunskap om allvarliga men ovanliga händelser på så sätt kan spridas. Eftersom påverkansförsök ofta följer samma mönster, kan olika idrotter med fördel även jämföra incidenter och fall med varandra. Man kan då lära mer om hur andra hanterat olika typer av påverkansförsök.

Referenser

Arbetsmiljöverket (2008). *Systematiskt arbetsmiljöarbete (AFS 2001:1): Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete och allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket (2010). *Bra samspel och samverkan skapar säkerhet: Om klimat och kultur på arbetsplatsen*. Rapport 2010:1. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket (2010) *Våld i arbetslivet: En kriminologisk kunskapsöversikt*. Rapport 2010:4. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket (2012). *Syna säkerheten på din arbetsplats: Ett stöd för företag och organisationer i arbetet med säkerhetskultur*. Rapport 2012:12. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket (2015). *Riskperception och interventionsmetoder: Hur vår uppfattning av risker kan påverka uppkomsten av olyckor i arbetslivet*. Kunskaps sammanställning 2015:7. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Brottsförebyggande rådet (2009). *Polisens möte med organiserad brottslighet: En undersökning om otillåten påverkan*. Rapport 2009:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2011). *Storskaliga skattebrott: En kartläggning av skattebrottslingens kostnader*. Rapport 2011:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2013). *Den anmälda korruptionen i Sverige: Struktur, riskfaktorer och motåtgärder*. Rapport 2013:15. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2014). *Korruption i Myndighetssverige: Otillåten påverkan mot insider*. Rapport 2014:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2014). *Politikernas trygghetsundersökning 2013: Utsatthet och oro för trakasserier, hot och våld*. Rapport 2014:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2015). *Matchfixning: Manipulation av matcher och spelmarknad*. Rapport 2015:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2015). *Politikernas trygghetsundersökning 2015: Förtroendevaldas utsatthet under valåret 2014*. Rapport 2015:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2016). *Kriminell infiltration av företag*. Rapport 2016:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2016). *Kriminella nätverk och grupperingar: Polisens bild av maktstrukturer och marknader*. Rapport 2016:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2016). *Otillåten påverkan mot myndighetspersoner: En uppföljning*. Rapport 2016:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2017). *Att förebygga och hantera påverkansförsök: En handbok*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Carlander, J. & Svensson, A. (2015). *Möta människor med rättshaveristiskt beteende: Handbok för yrkesverksamma*. Stockholm: Gothia Fortbildning.

Centrum för idrottsforskning (2014). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2013*. Rapport 2014:1. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

Polismyndigheten (2017). *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet 2018–2019*. Stockholm: Polisens tryckeri.

SOU 2013:19. *Mera glädje för pengarna*. Slutbetänkande av Nationell samordning mot brottslighet i samband med idrottsarrangemang. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Säkerhetspolisen (2009a). *Otillåten påverkan mot medier*. Stockholm: Säkerhetspolisen.

Säkerhetspolisen (2009b). *Personlig säkerhet*. Stockholm: Säkerhetspolisen.